ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

TADBIRKORLIK FAOLIYATINI TARTIBGA SOLISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMLARI (NAMANGAN VILOYATI MISOLIDA)

Boyturayeva Ma'mura Uroyimovna
Namangan davlat texnika universiteti
E-mail: Space3764@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23339088

Annotatsiya: Ushbu tezisda tadbirkorlik faoliyatini tartibga solishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari, ularning hududiy iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni hamda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari faoliyati samaradorligini oshirish masalalari tadqiq etilgan. Namangan viloyati misolida tadbirkorlikni rivojlantirishning institutsional, moliyaviy-iqtisodiy, axborot-kommunikatsion va tashkiliy boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish yo‘nalishlari yoritilgan. Shuningdek, tadbirkorlik subyektlari uchun qulay ishbilarmonlik muhitini shakllantirish, ma’muriy to‘siqlarni qisqartirish, moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish va hududiy iqtisodiy salohiyatdan samarali foydalanish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: tadbirkorlik, kichik biznes, xususiy sektor, tashkiliy-iqtisodiy mexanizm, davlat tomonidan tartibga solish, ishbilarmonlik muhiti, hududiy rivojlanish, investitsiya, moliyaviy qo‘llab-quvvatlash, Namangan viloyati.

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlik faoliyati iqtisodiy o‘sishni ta’minlash, yangi ish o‘rinlarini yaratish, aholi daromadlarini oshirish, raqobat muhitini rivojlantirish va hududlarning iqtisodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Tadbirkorlikning barqaror rivojlanishi nafaqat xususiy tashabbus va investitsion faollikka, balki davlat tomonidan yaratiladigan huquqiy, tashkiliy, moliyaviy va institutsional sharoitlarning samaradorligiga ham bevosita bog‘liq.

Tadbirkorlik faoliyatini tartibga solish jarayoni iqtisodiy subyektlarning qonuniy faoliyat yuritishini ta’minlash, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish, bozor munosabatlarida teng imkoniyatlarni shakllantirish hamda iqtisodiy resurslardan oqilona foydalanishga qaratilgan chora-tadbirlar tizimini qamrab oladi. Mazkur jarayonda davlatning asosiy vazifasi tadbirkorlik tashabbusini cheklash emas, balki qonun ustuvorligi, adolatli raqobat, shaffof boshqaruv va samarali iqtisodiy rag‘batlantirish mexanizmlarini shakllantirishdan iborat.

Namangan viloyati tadbirkorlik faoliyatini hududiy jihatdan o‘rganish uchun muhim amaliy misol hisoblanadi. Viloyatda sanoat, to‘qimachilik, tikuv-trikotaj, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash, savdo, xizmat ko‘rsatish va qurilish kabi yo‘nalishlarda tadbirkorlikni rivojlantirish imkoniyatlari mavjud. Shu bilan birga, tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy resurslardan foydalanishi, mahsulotlarni ichki va tashqi bozorlarga olib chiqishi, zamonaviy texnologiyalarni joriy etishi va ma’muriy tartib-taomillardan o‘tishi bilan bog‘liq masalalar tizimli yondashuvni talab etadi.

Shu nuqtayi nazardan, Namangan viloyatida tadbirkorlik faoliyatini tartibga solishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini o‘rganish hamda ularni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqish dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi va metodologiyasi

Tadqiqotning maqsadi Namangan viloyatida tadbirkorlik faoliyatini tartibga solishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish hamda ularning samaradorligini oshirishga qaratilgan takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- tadbirkorlik faoliyatini tartibga solishning iqtisodiy mazmuni va nazariy asoslarini o‘rganish;
- tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarning asosiy tarkibiy qismlarini aniqlash;
- Namangan viloyatida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rnini baholash;
- tadbirkorlikni rivojlantirishga ta’sir etuvchi tashkiliy, moliyaviy va institutsional omillarni tizimlashtirish;
- tadbirkorlik subyektlarini qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqotda tizimli tahlil, iqtisodiy-statistik tahlil, qiyosiy tahlil, mantiqiy umumlashtirish va institutsional yondashuv usullaridan foydalanish nazarda tutiladi. Empirik asos sifatida O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi hamda Namangan viloyati statistika boshqarmasining ochiq ma’lumotlari, shuningdek, tadbirkorlik faoliyatiga oid normativ-huquqiy hujjatlar va ilmiy adabiyotlardan foydalaniladi.

Tadqiqot natijalari va muhokama

Tadbirkorlik faoliyatini tartibga solishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi o‘zaro bog‘langan huquqiy, tashkiliy, moliyaviy, iqtisodiy va axborot vositalari majmuasidan iborat. Uning samaradorligi tadbirkorlik subyektlarining faoliyat yuritishi uchun yaratilgan sharoitlar, davlat boshqaruvining sifati, iqtisodiy rag‘batlarning maqsadga muvofiqligi va bozor infratuzilmasining rivojlanganlik darajasi bilan belgilanadi.

Mazkur mexanizmni quyidagi asosiy yo‘nalishlar bo‘yicha tasniflash mumkin.

Birinchidan, institutsional-huquqiy mexanizm. Ushbu yo‘nalish tadbirkorlik faoliyatining qonuniy asoslarini takomillashtirish, mulk huquqini himoya qilish, shartnomaviy munosabatlar barqarorligini ta’minlash, litsenziyalash va ruxsat berish tartib-taomillarini maqbullashtirishni qamrab oladi. Tadbirkor uchun qonunchilik talablarining tushunarli va oldindan prognoz qilinadigan bo‘lishi biznesni rejalashtirish xarajatlarini kamaytiradi hamda investitsion faollikni rag‘batlantiradi.

Ikkinchidan, moliyaviy-iqtisodiy mexanizm. Bunga kredit va mikromoliyalashtirish vositalaridan foydalanish, investitsiyalarni jalb qilish, moliyaviy maslahat xizmatlari, tadbirkorlik loyihalarini iqtisodiy baholash hamda qonunchilikda belgilangan imtiyoz va qo‘llab-quvvatlash choralaridan samarali foydalanish kiradi. Moliyalashtirish mexanizmlarining takomillashuvi ayniqsa ishlab chiqarishni kengaytirish, aylanma mablag‘larni shakllantirish va yangi texnologiyalarni joriy etish uchun muhimdir.

Uchinchidan, tashkiliy-boshqaruv mexanizmi. Davlat organlari, mahalliy boshqaruv tuzilmalari, moliya institutlari, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash tashkilotlari va biznes birlashmalari o‘rtasidagi hamkorlikni muvofiqlashtirish ushbu mexanizmning asosiy vazifasidir. Idoralararo axborot almashinuvi, elektron davlat xizmatlari va murojaatlarni tezkor ko‘rib chiqish tadbirkorlarning vaqt hamda tranzaksiya xarajatlarini qisqartirishga xizmat qiladi.

To‘rtinchidan, axborot va innovatsion mexanizm. Raqamli platformalar, elektron savdo, biznes-analitika, elektron to‘lovlar va zamonaviy boshqaruv texnologiyalaridan foydalanish tadbirkorlik faoliyatining shaffofligi hamda samaradorligini oshiradi. Tadbirkorlarning bozor talabi, eksport tartiblari,

standartlashtirish va sertifikatlashtirish talablari bo‘yicha axborotga ega bo‘lishi ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Namangan viloyatidagi tadbirkorlik faoliyatining ahamiyatini rasmiy statistik ma’lumotlar ham ko‘rsatadi. Namangan viloyati statistika boshqarmasining 2025-yil 20-iyunda e’lon qilingan ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yil 1-iyun holatida viloyatda fermer va dehqon xo‘jaliklarisiz jami 25 725 ta korxona va tashkilot faoliyat yuritgan. Shundan 21 267 tasi kichik tadbirkorlik subyektlari bo‘lib, jami korxona va tashkilotlarning qariyb 82,7 foizini tashkil etgan. Mazkur ko‘rsatkich hudud iqtisodiyotida kichik biznesning muhim o‘rnini ifodalaydi (Namangan viloyati statistika boshqarmasi, 2025).

Ushbu statistik ma’lumotlar kichik tadbirkorlik subyektlarini rivojlantirish bo‘yicha samarali tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarni ishlab chiqish zarurligini ko‘rsatadi. Biroq tadbirkorlik subyektlari sonining ko‘pligi o‘z-o‘zidan ularning iqtisodiy samaradorligi yuqori ekanligini anglatmaydi. Shuning uchun subyektlar soni bilan bir qatorda mehnat unumdorligi, yaratilgan ish o‘rinlari, qo‘shilgan qiymat, eksport hajmi, investitsion faollik va korxonalarning uzoq muddatli faoliyat yuritish darajasini ham baholash lozim.

Namangan viloyatida tadbirkorlikni rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirishda hududlarning ixtisoslashuvi va mavjud resurslarini hisobga olish muhimdir. Jumladan, to‘qimachilik va tikuv-trikotaj korxonalarida mahsulot tannarxini kamaytirish, ishlab chiqarish zanjirlarini mahalliylashtirish, mahsulot sifatini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish va eksport geografiyasini kengaytirish ustuvor yo‘nalishlar bo‘lishi mumkin. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlashda saqlash, qadoqlash, logistika va sovitish infratuzilmasini rivojlantirishga ehtiyoj mavjud. Xizmat ko‘rsatish sohasida esa raqamli xizmatlar, kasbiy ta’lim, turizm va kichik servis korxonalarining biznes jarayonlarini modernizatsiya qilish muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot doirasida tadbirkorlik faoliyatini tartibga solish samaradorligini oshirishga qaratilgan quyidagi takliflar shakllantirildi.

Birinchidan, **hududiy tadbirkorlikni rivojlantirishning yagona axborot-tahliliy tizimini takomillashtirish** lozim. Mazkur tizim tuman va shaharlar kesimida faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik subyektlari, yangi tashkil etilgan korxonalar, bandlik, investitsiyalar, eksport va biznes faoliyatining davomiyligi haqidagi ma’lumotlarni o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilish imkonini berishi kerak.

Ikkinchidan, **tadbirkorlik subyektlari uchun ma’muriy tartib-taomillarni soddalashtirish** zarur. Davlat xizmatlarini raqamlashtirish bilan bir qatorda, bir xil ma’lumotlarni takroran taqdim etish zaruratini kamaytirish, arizalarni ko‘rib chiqish muddatlari ustidan monitoring o‘rnatish va xizmatlar sifati bo‘yicha qayta aloqani yo‘lga qo‘yish maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, **moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish** lozim. Tadbirkorlik subyektlariga kredit olishdan oldingi moliyaviy maslahat, biznes-reja tayyorlash, xarajatlarni hisoblash va pul oqimlarini boshqarish bo‘yicha xizmatlarni rivojlantirish tavsiya etiladi. Moliyaviy ko‘mak mexanizmlarini shakllantirishda korxonaning iqtisodiy samaradorligi, loyihaning barqarorligi va yaratiladigan ish o‘rinlari kabi mezonlarni hisobga olish muhim.

To‘rtinchidan, **tadbirkorlik subyektlarining kooperatsiyasi va bozorga chiqish imkoniyatlarini kuchaytirish** zarur. Yirik ishlab chiqaruvchilar bilan kichik korxonalar o‘rtasidagi kooperatsiya, mahalliy yetkazib beruvchilarni rivojlantirish, elektron savdo kanallaridan foydalanish va eksport bo‘yicha maslahat xizmatlari korxonalarning raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi.

Beshinchidan, **tadbirkorlik faoliyatini natijadorlik ko‘rsatkichlari asosida baholash tizimini joriy etish** maqsadga muvofiq. Bunda faqat tashkil etilgan korxonalar soni emas, balki ularning faoliyatni davom ettirishi, mehnat unumdorligi, rasmiy bandlik, qo‘shilgan qiymat, eksportga chiqishi va investitsiyalar samaradorligi ham hisobga olinishi lozim.

Taklif etilayotgan mexanizmlarning samaradorligi ularni bosqichma-bosqich joriy etish, aniq mas'ul tashkilotlarni belgilash, boshlang'ich ko'rsatkichlarni qayd etish va belgilangan muddatlarda natijalarni baholash orqali ta'minlanishi mumkin. Bunda tuman va shaharlarning iqtisodiy xususiyatlari, tadbirkorlarning real ehtiyojlari va mavjud infratuzilma imkoniyatlari hisobga olinishi zarur.

Xulosa. Tadqiqot natijalari tadbirkorlik faoliyatini tartibga solishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari hududiy iqtisodiy rivojlanish, xususiy sektorning raqobatbardoshligi va aholi bandligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Namangan viloyatida kichik tadbirkorlik subyektlarining korxona va tashkilotlar umumiy sonidagi yuqori ulushi ushbu sohaning hudud iqtisodiyotidagi ahamiyatini namoyon etadi. Mazkur salohiyatdan samarali foydalanish uchun huquqiy-institutsional sharoitlarni takomillashtirish, moliyaviy resurslardan foydalanishni yengillashtirish, davlat xizmatlarini raqamlashtirish, tadbirkorlik subyektlari o'rtasidagi kooperatsiyani rivojlantirish va hududiy boshqaruvning natijadorligini oshirish zarur.

Umuman olganda, tadbirkorlik faoliyatini tartibga solish mexanizmlari ma'muriy nazorat vositalari bilangina cheklanmasligi, balki iqtisodiy rag'batlantirish, shaffof boshqaruv, axborot ta'minoti va bozor infratuzilmasini rivojlantirish bilan uyg'unlashtirilishi lozim. Taklif etilgan chora-tadbirlarni hududiy xususiyatlarni hisobga olgan holda amalga oshirish Namangan viloyatida tadbirkorlik muhitini yaxshilash, korxonalar faoliyati barqarorligini mustahkamlash va hududning iqtisodiy salohiyatidan samarali foydalanishga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Namangan viloyatining iqtisodiy holati raqamlarda. 20.06.2025. Namangan viloyati statistika boshqarmasi. https://www.namstat.uz/uz/qo-mita-yangiliklar/16195-namangan-viloyatining-iqtisodiy-holati-raqamlarda-5
2. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Qaysi hududda kichik tadbirkorlik subyektlari ko'proq faoliyat yuritmoqda? 15.07.2025. https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/62632-qaysi-hududda-kichik-tadbirkorlik-subyektlari-ko-proq-faoliyat-yuritmoqda-kk
3. O'zbekiston Respublikasining tadbirkorlik faoliyatiga, xususiy mulkni himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitiga oid amaldagi normativ-huquqiy hujjatlari.
4. Hududiy iqtisodiy rivojlanish, kichik biznesni boshqarish va tadbirkorlikni davlat tomonidan tartibga solish masalalariga bag'ishlangan ilmiy maqolalar va tadqiqotlar.